

S:t Pauli kyrka

Lunds stift

Fasad mot väster från Kungsgatan.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2017-10-03

jais
arkitekter
—

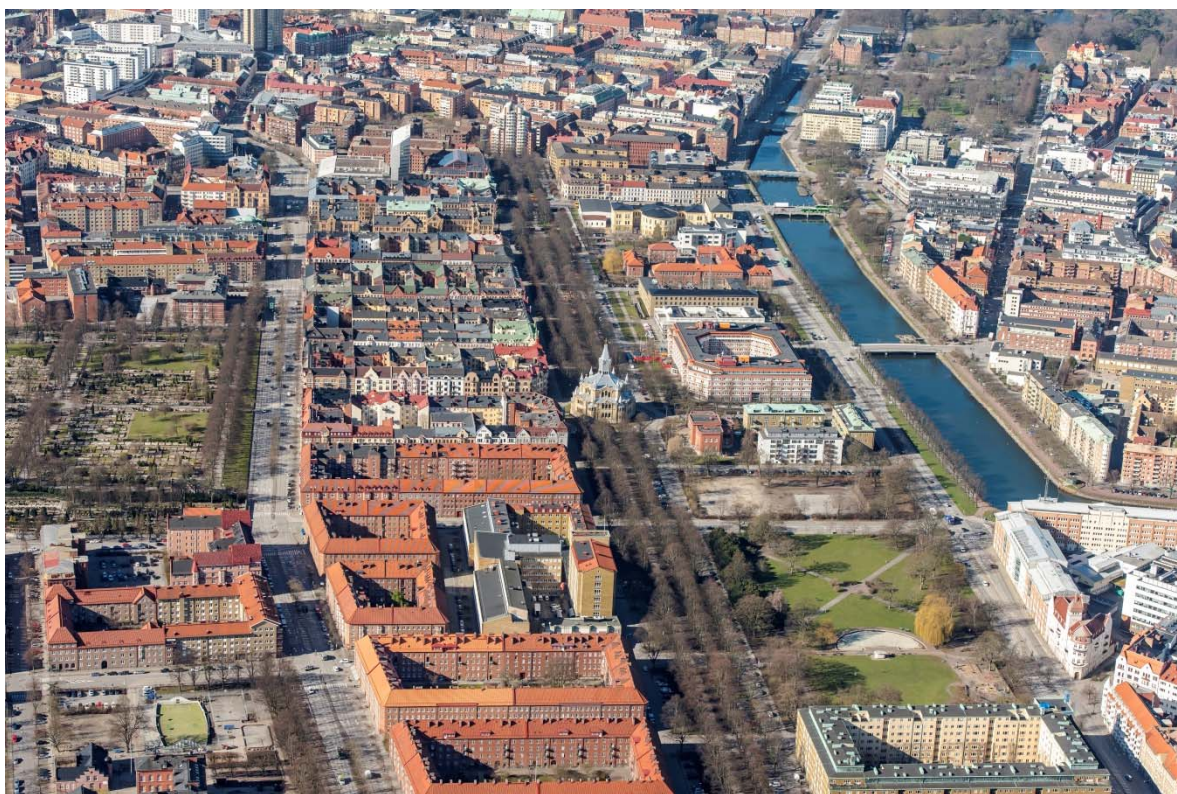
Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

S:t Pauli kyrka

S:t Johannes församling, Malmö pastorat, Lunds stift
Malmö socken, Malmö Sankt Pauli kyrka 1-husnr 1, Malmö kommun, Skåne län,
Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Från öster. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

S:t Pauli kyrka ligger i bostadsområdet Rör sjö staden i centrala Malmö.

Den äldsta stadsliknande bebyggelsen i Malmö uppstod i kvarteren runt S:t Petri kyrka. När Skåne blev svenskt 1658 utvecklades Malmö till en garnisonstad med vallgravar och befästningar inom vilka staden byggdes. Utanför dessa var det åkermark och betesmark. I början av 1800-talet revs befästningarna, våtmarker dikades ut och staden växte. När enskiftet genomfördes på landsbygden sammanfördes jorden till större enheter och effektivare jordbruk. Många lantarbetare blev arbetslösa och

flyttade till städerna där de nya industrierna behövde arbetskraft. Industrialiseringen med bland annat textilfabrik, chokladfabrik, varvs- och cementindustri utvecklade Malmö. Under 1800-talet växte staden kraftigt, från drygt 4000 i början av seklet till 60 000 i slutet. Malmö blev Sveriges tredje största stad.

Där Rörsjösten nu ligger var från början en grund sjö, Östra Rörsjön, som dikades ut på 1800-talet. Området ingick i de donationsjordar som kungen gav till staden 1421. Marken skulle användas för stadens gemensamma angelägenheter. På 1870-talet började Rörsjösten anläggas efter en plan av dåvarande stadsingenjören som var starkt influerad av den parisiska stadsplaneraren Georg Haussmann. I stadsplanen fastställdes tomtindelning och plats för kyrka, gator och öppna platser. Området är regelbundet utlagt och uppbyggt kring en bred boulevard, Kungsgatan, som anlades 1876. S:t Pauli kyrka ligger mitt i gatan som ett blickfång och var bland det första som byggdes i området. Gatan är idag uppdelad i ett parkliknande mittstråk med mindre lokalgator vid sidorna.

Bebyggelsen längs gatan är till största delen fyravånings stenbyggnader i slutna kvarter. Nordöst om kyrkan ligger det ståtliga församlingshemmet i rött tegel, ritat av Theodor Wählin och uppfört 1904. Byggnaden var tidigare Oxie och Skytts härads tingshus.

Kyrkobyggnaden

S:t Pauli församling bildades 1884 ur Caroli församling. S:t Pauli församling uppgick 2014 i S:t Johannes församling.

Det sammansatta kyrkorådet för S:t Petri och Caroli församlingar gav 1876 domkyrkoarkitekten Helgo Zettervall i uppdrag att rita förslag till en ny kyrka för 2000 personer på Kungsgatan. Zettervalls förslag var en långhuskyrka med västtorn i nygotisk stil. Förslaget ansågs alltför dyrt, istället fick arkitekt Emil Langlet uppdraget att rita kyrkan.

Langlet (1824-1898) utbildades på Chalmers och Konstakademin. Han fick därefter ett stort stipendium och gjorde en lång studieresa i bland annat England och Frankrike och avslutade med tre år i Italien. Langlet var en stor förespråkare för centralkyrkor. Enligt Langlet var centralkyrkoformen den som bäst lämpade sig för en protestantisk gudstjänst. Alla skulle kunna höra Ordet och prästen skulle tydligt ses. Koret skulle inte betonas, istället skulle kyrkorummet centreras mot mitten. I en centralkyrka utbreder sig byggnaden symmetriskt kring en lodrät mittaxel. Mellan 1860-1890 byggdes i Sverige 32 centralkyrkor, de flesta i Västergötland. Av dessa ritade Langlet tolv. Centralkyrkor var mot Överintendentämbetets rekommendationer och Helgo Zettervall var kritisk till dem.

Langlet ritade även Caroli kyrka i Malmö som invigdes två år före S:t Pauli. Caroli såldes 2009 och är avkristnad. S:t Pauli kyrka började byggas 1880 och invigdes 1882. S:t Pauli är Langlets största centralkyrka och den mest påkostade. Langlet bodde i Malmö under uppförandet och ledde byggnadsarbetet tillsammans med byggmästaren. Marken som kyrkan byggdes på, den tidigare sjöbottnen, var ursprungligen så sankt att vattnet kunde gå upp i källarvåningen som därför till stor del ligger ovanför marknivån.

Kyrkan har flera gånger underhållits och reparerats. Nedan följer ett urval:

1902, 1915 och 1925 sattes målade glasfönster in över altaret, på orgelläktaren och bakom altaret. Fönstren var ritade av domkyrkoarkitekt Theodor Wählin
1915 fick kyrkan el. De nya armaturerna ritades av Theodor Wählin.

Kyrkan har haft återkommande problem med skadedjursangrepp på takbjälkarna som sanerades och med sprickor i valvet ovan altaret som lagades.

1938 revs huvudtrappan och en ny byggdes där delar av graniten återanvändes.

1956 sattes fyra målade glasfönster av Ralph Bergholtz in under läktarna.

1957 målades kyrkan om invändigt med ny ljusare färgsättning efter förslag av domkyrkoarkitekt Eiler Græbe.

1965-66 gjordes ombyggnader efter förslag av arkitekterna Roos och Thornberg.

Ombyggnaden innebar bland annat att ett väntrum inrättades i sydvästra trappornet där trappan revs och en ingång utifrån sattes igen. Orgelläktaren byggdes om för den nya orgeln.

1974 togs bänkarna under två av läktarna bort och dop- respektive andaktskapell inreddes.

1989 togs de tre bakersta bänkraderna i mittskeppet bort och nytt golv lades.

2013-14 genomfördes en exteriör renovering. Hela taket byttes till omålad aluminiumplåt från grönmålad plåt. Fasadteglet omfogades på flera ställen. Takbytet föregicks av många års diskussioner med länsstyrelsen som länge var tveksam till bytet. Länsstyrelsen sa ja eftersom kyrkan ursprungligen haft gråmålad plåt.

2015-2017 genomfördes en omfattande interiör renovering. Kyrkan sanerades från stora angrepp av hussvamp då trävirke och angripen puts avlägsnades och ersattes. Sprickor och putsskador lagades, för svagt fogbruk hade använts när kyrkan byggdes. Väggarna rengjordes och dekormålningen återställdes. Ny el, ljud och ljusanläggning och nya radiatorer sattes in. Glasfönstret i taket försågs med elektriskt ljus vars styrka styrs för att likna dagsljus. Inventarierna som altaruppsats, altarring, dopfont och predikstol restaurerades. Ekgolvet innanför altarringen togs fram. Fönstren försågs med UV-film för att minska skadlig ljusinstrålning. Kyrkan återställdes till färgsättningen från Eiler Græbes renovering 1957. Kyrkan öppnades igen den 26 mars 2017 efter att ha varit stängd i två år.

Exteriör

Kyrkan är en centralkyrka och har en hexagonal, sexsidig planform. Mellan varje sida finns ett trapporn. Murarna är av gult tegel från Lomma tegelbruk. Den höga sockeln är av slåthuggen granit, liksom trapporna till ingångarna. Tegelmurarna är dekorerade med listverk och blinderingar i tegel och stora dekorativa fyrpass med änglar gjutna i cement. Kyrkan har ett torn i mitten, detta torn är omgivet av tolv mindre torn i två nivåer. Tornspirorna står parvis ovanför varandra.

Kyrkans gavelfasader har rundbågiga trekopplade fönster i tre nivåer. På varje nivå finns tre fönster delade av halvkolonner av gult formtegel med bas och kapital av cement. Ytterbågarna med rombiskt spröjsverk är av svartmålat gjutjärn. Flera av kyrkorummets fönster har försetts med innanfönster med glasmålningar.

Källarvåningen har kvadratiska fönster med järnbågar.

Fasad mot sydväst.

Kyrkan är symmetriskt uppbyggd där endast västfasaden skiljer sig. En hög granittrappa leder till huvudingången i väster som omges av en perspektivportal med kolonner på sidorna och rundbågiga arkivolter av gult formtegel. Kolonnernas baser och kapital är av cement. Dörrpartiet med spegeldörrar är tredelat och målat ekådrat. Ovanför dörren i portalens tympanon sitter ett överljusfönster utformat som ett halvt fyrpass med spröjsning. Sidoingångarna är utförda som raktäckta spegeldörrar med ekådring. Sidoentréerna markeras med omfattningar av granit.

Yttertaket och tornen är belagda med aluminiumplåt i skivtäckning. Takavvattningen är av aluminiumplåt. Samtliga torn kröns av kors.

Detalj fasad, fönster.

Fasad mot söder.

Interiör

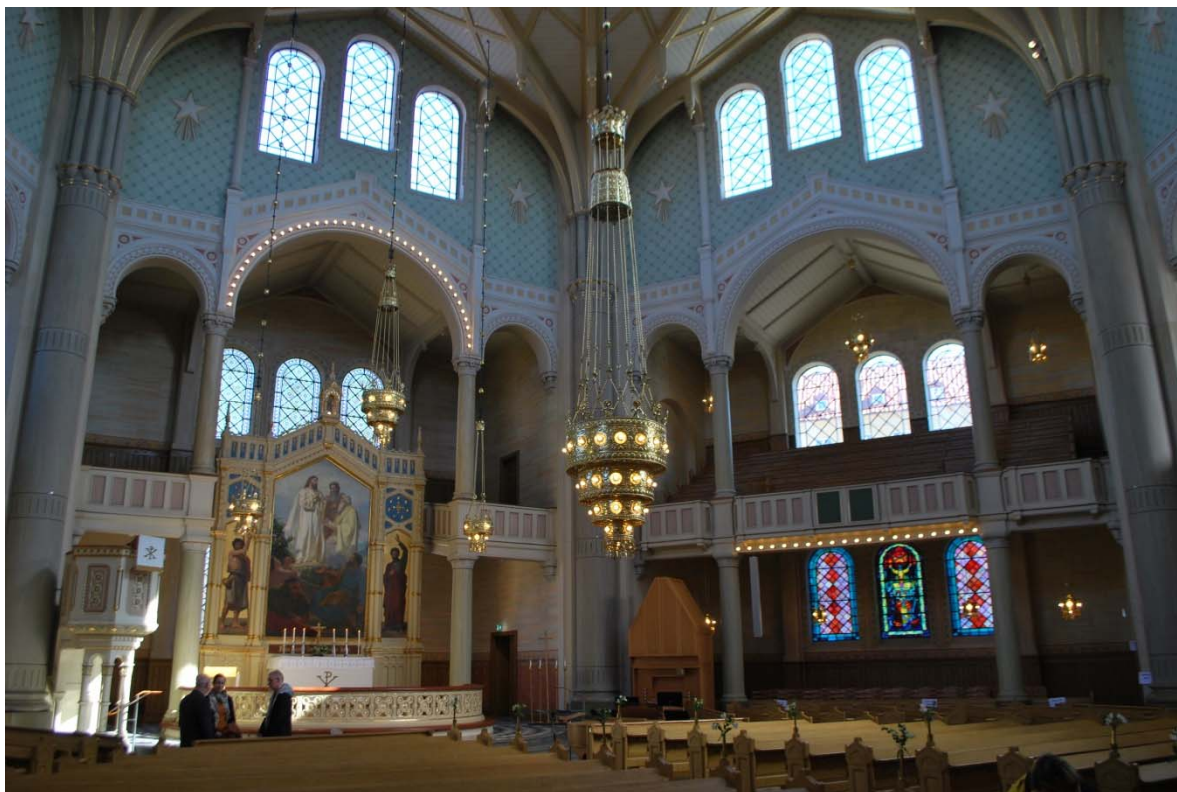
Vapenhuset har golv av kalksten och rödbrun bröstpanel. Väggarna ovan panelen och taket är putsade och vitmålade. Härifrån nås väntrum i söder och hiss i norr i tornen. Ekådringsmålade spegeldörrar med halvrunt överljus leder till kyrkorummet.

Kyrkorummet är sexkantigt med läktare på varje vägg. Bänkarna är koncentriskt placerade mot altaret. Kolonner står i rummets sex hörn. De utgår från en bas och övergår i knippepelare i sin övre del mot taket. Från knippepelarna utgår takbjälkarna. Kolonnerna är utförda av marmoreringsmålade putsat tegel utanpå gjutjärnspelare.

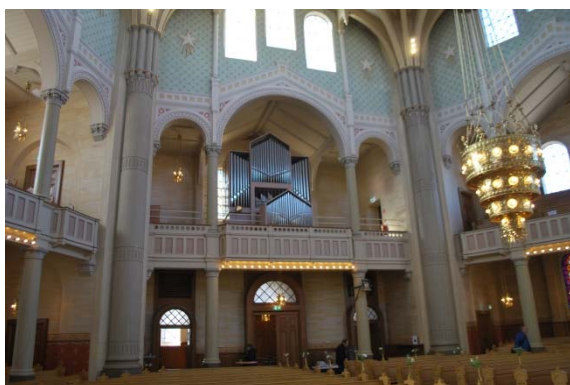
Kyrkorummet har golv av röd och grå kalksten. Under bänkar, läktare och sidogångar ligger obehandlat brädgolv. Koret är belagt med svarta och vita cementplattor och innanför altarringen ligger ekparkett. Trappan till koret har tre kalkstenssteg.

Väggarna är slätputsade och målade med mönster av kvadersten i sandstensimitation. Nedre delen av väggen, upp till fönsterbänkarna, är delvis klädd med pärlspontpanel med en övre bård och delvis målade med röd draperimålning.

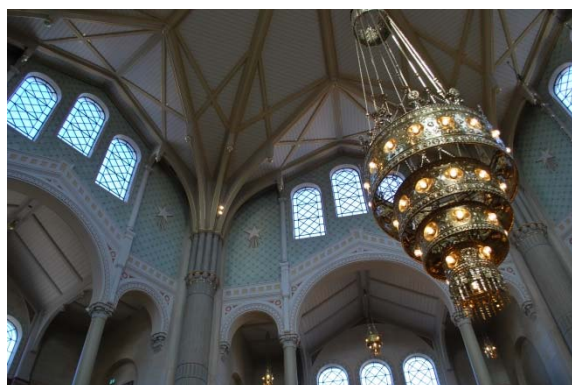
Lanterninens väggar är målade med stjärnor på en rutnätsdekor på en ljusgrön grund. Innertaket täcks av ett stjärnvalv med bjälkar och ribbor som dekoration. Mellan bjälkar sitter pärlspont. Taket är målat i beige, vitt och guld. I mitten av taket finns ett blått fönster mot den övre lanterninen. Bakom fönstret finns elljus vars färgtemperatur och ljusstyrka regleras efter dagsljuset. Före renoveringen 2017 var fönstret täckt och utan ljus.

Mot koret i öster och läktare i sydöst.

Mot entré och orgelläktare i väster.

Tak och ljuskrona.

I taket hänger flera ljuskronor av runda dekorerade mässingsbälten i flera nivåer. De är ritade av T Wåhlin och tillkom när kyrkan elektrifierades 1915. Ljuskronorna har österländsk prägel. Dessutom finns nakna glödlampor i en båge på väggen över altaret, utformad i fascination över den nya elektriciteten.

Över och under läktarna finns mindre gjutjärnskolonner. Läktarbarriärerna är täta med fyllningar. På läktarna ligger trägolv och i taket sitter pärlspontpanel. Orgeln står på läktaren i väster ovan huvudingången. Under två av läktarna, där det tidigare stod bänkar, finns sedan 1974 dop- och andaktskapell. På golvet ligger trägolv och i taket sitter pärlspont. Under läktarna

finns fyra glasmålningar i mestadels blått och rött glas med motiv av Apostlagärningarna. De är gjorda 1956 av Ralph Bergholtz.

Inredning och inventarier

Altaret från 1882 av furu är utfört som en enkel lådkonstruktion och inklätt i tyg. Altaret byggdes om och förändrades 1934 då altarskivan byttes ut.

Altaruppsatsen från 1882 består av en arkitektonisk ramuppbyggnad av trä ritad av E Langlet med tre oljemålningar av M E Winge. Mittmålningen föreställer Jesu förklaring, sidotavlorna Johannes Döparen och Paulus. Omfattningen med dekorationer av knippepelare, stjärnor och friser är målad i brutet vitt med detaljer i blått och guld.

Altarringen från 1882 av genombrutet trä i form av cirklar med stjärnor är målad i beige och guld. Överliggare och knäfall är skinnklätt. Ritad av E Langlet. 1934 sänktes altarringen.

Dopfunten av målat trä är från 1882. Den har en profilerad sexkantig fot, ett sexkantigt skaft och en sexkantig cuppa som är dekorerad med tre olika friser. Ritad av E Langlet.

Predikstolen från 1882 är av trä målad i brutet vitt och detaljer i guld. Ritad av E Langlet. Predikstolen sänktes med 70 cm 1957. Korgen vilar på sex korintiska pelare som står på en stenplatta. Korgens sidor är försedda med träsniderier av tre blommor med pinjekottar i mitten. Predikstolen är dekorerad med flera friser, i underkant med en akantusliknande fris.

Bänkinredningen från 1882 är av furu målad i ekådring. Bänkarna är öppna och koncentriskt placerade. Gavlar och ryggar är utförda med ramverk och fyllningar. Gavlarna avslutas upptill med trekantsgavlar. Bänkarna hade tidigare dörrar som nu är borttagna.

Orgeln med 38 stämmor, tre manualer samt pedal är byggd 1967 av A Mårtenssons Orgelfabrik i Lund. Dess fasad har ritats av Thornberg-Roos arkitekter. Mittpartiet har spetsig avslutning, de lägre sidopartierna är rakt avslutade med synliga pipor. Dessutom finns ett ryggpositiv med spetsig avslutning.

Kororgel från 1967 av Bruno Christensen & Söner, Tinglev. Flyttades hit ca 2001. Fasad av ek med luckor framför piporna.

De tre *klockorna*, stor-, mellan- och lillklockan, är alla av malm, gjutna 1881 av Joh. A Backman & Co i Stockholm. De har inskriptioner samt dekorationer i form av bårder. *Primklocka* i brons med inskriptioner gjuten 2001 av M & E Ohlssons klockgjuteri. Klockan sattes upp 2002 inne i kyrkan.

Kyrkotomten

Kyrkan ligger inte på en kyrkogård. Tomtens form följer kyrkans sexsidiga form med en smal gräsmatta utanför kyrkans fasad. Stenlagda gångar går fram till alla entréer. En stenkant avslutar gräsmattan mot omgivande mark på Kungsgatan.

En bit bort finns tre kyrkogårdar som tillhör S:t Pauli. Norra, mellersta och södra kyrkogården vilka är anlagda 1870, 1890 och 1907.

Byggnader på kyrkotomten

Inga övriga byggnader finns på kyrkotomten.

Kulturhistorisk karaktärisering för S:t Pauli kyrkoanläggning

Kyrkan är en stadskyrka som ligger på en bred boulevard mitt i blickfånget på det trädkantade breda promenadstråket Kungsgatan. Kyrkans placering är monumental. Det är även en tydlig axel från S:t Pauli kyrkogata med allé mot kyrkogården. Kyrkan har stor betydelse för upplevelsen av stadsdelen Rörsgästaden. Församlingshemmet intill kyrkan, det före detta tingshuset ritat av T Wåhlin, bidrar också till miljön.

Kyrkan byggdes under Malmös kraftiga expansion under industrialiseringen med stor befolkningstillväxt. Det var också under folkrörelsernas framväxt där kraven på jämlikhet och demokrati grodde. Arkitekt Emil Langlet förespråkade centralkyrkan som den bäst lämpade kyrkoplanen för den protestantiska kyrkan. Alla skulle se och höra bra och centralkyrkan ansågs stå för en mer jämlik syn. Centralrummet skulle vara omslutande och ge samhörighetskänsla. Centralkyrkan var dock inget som förordades av Överintendentämbetet när Helgo Zettervall arbetade där och han motarbetade förslag med centralkyrkor. Förebilder till centralkyrkorna går ända tillbaka till Pantheon och Hagia Sofia. S:t Pauli kyrka skiljer ut sig genom sin säregna form från flertalet långhuskyrkor som byggdes i Skåne.

Kyrkan har hexagonal planform med fasader av gult tegel och hög sockel av granit. Det centrala tornet omges av tolv mindre torn, symboler för Jesus och de tolv

lärjungarna. Fasaden karaktäriseras av detaljrikedom med blinderingar, formtegel och gjutna cementdetaljer. Italiensk medeltida tegelarkitektur har inspirerat Langlet som bodde länge i Italien. De tregrupperade rundbågiga fönstren i tre nivåer är ett återkommande tema på fasaderna. Kyrkan har en koncentrerad form som stegras uppåt i etapper för att krönas med mittornets spira.

Kyrkans exteriör är mycket välbevarad och intakt förutom taket. Taket belades nyligen med aluminiumplåt, det gnistrar och blänker som en diamant i solljuset. (Plåten kommer att mattas om några år.) Takets nygjorda plåtdetaljer är omsorgsfullt utförda.

Kyrkorummets form är omfamnande och har stor rymd. Det är symmetriskt uppbyggt med läktare på alla sex sidorna, ändå med en mittaxel mellan huvudingång och altare. Bänkarna är koncentriskt placerade mot altaret. Kyrkan karaktäriseras av stor detaljrikedom med olika väggmålningar, ett dekorativt stjärnvalv av trä i taket och knippekolonner. Färgerna är ljusa och färgsättningen är från Græbes renovering 1957. Målningarna har på ett förtjänstfullt sätt nyligen restaurerats. Mot den ljusa färgsättningen i interiören kontrasterar de kraftfulla glasmålningarna av R Bergholtz i starkare rött och blått.

De österländskt inspirerade takkronorna från 1915 av Theodor Wåhlin är betydelsefulla för rummet. Det återskapade glasfönstret i takmitten med skiftande elljus ger rummet ett positivt extra lyft mot himlen. Kyrkorummet är arkitektoniskt mycket välbevarat.

Rummet är en helhet där arkitekten Langlet även ritat mycket av inredningen som altaruppsats, dopfont, altarring och predikstol och gjort alla detaljritningar på interiören. Langlet ritade tolv centralkyrkor, av dessa är S:t Pauli den mest påkostade och hans mest representativa kyrka. Han inte bara ritade kyrkan och dess inredning, han ledde även byggnadsarbetet. I exteriör och interiör finns inspiration från fornkristen och bysantinsk kyrkokonst.

Orgelfasaden från 1967 är det som tyvärr bryter mot den helgjutna interiören och som dessutom blockerar ljuset från västfönstren.

Att tänka på

- Kyrkans läge på boulevarden har mycket stor betydelse för miljön i Rörsjöstad.
- Kyrkan är Langlets mest representativa och påkostade kyrka. Det är mycket ovanligt med centralkyrkor i Skåne.
- Kyrkans interiör är ett allkonstverk där arkitekten även ritat mycket av inredningen. Kyrkorummet är välbevarat och hör till de sällsynta i Skåne.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Tillkommen före 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4 kap. 3§. Anläggningen ligger inom av länsstyrelsen utsedd särskilt värdefull kulturmiljö, Malmö-Limhamn. Ligger dessutom inom Riksintresse kulturmiljövård, Malmö.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015
opublicerad 2012

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Underhållsplan S:t Pauli kyrka 2005-02-28, Wikerstål Arkitekter AB

Skånska kyrkor, Skånes Hembygdsförbund årsbok 1997

Centralkyrkor inom svenska kyrkan 1820-1920, Krister Malmström 1990

470 nya kyrkor. Bidrag till Sveriges arkitekturhistoria 1850-1890, Jakob Lindblad 2009

Rapport över konserverings- och restaureringsåtgärder i Sankt Pauli kyrka Malmö,

Skånes Målerikonserverator 161109

Föredrag av antikvarie Anders Rejnert 2017-03-26

https://sv.wikipedia.org/wiki/Emil_Viktor_Langlet

Övriga uppgifter

Denna rapport om S:t Pauli kyrka, Malmö pastorat, har upprättats av:

Kristina Simonsson, Arkitekt SAR/MSA (rapportförfattare, inventering och foto)

Karl Johan Kember (granskning), Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvården

JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2017-03-26

Färdigställd rapport: 2017-10-03

S:t Pauli kyrka - byggnadsbeskrivning

Stomme: Murverk – Tegel

Fasadmaterial: Tegel

Fasadkulör: Gul

Takform: Sadeltak-valmat
Pulpettak
Torntak

Taktäckningsmaterial: Plåt-Aluminium

Byggnadsdel: Torn-centraltorn
Kor-rakt-öster